

Vogeljaarexcursie naar Hasbruch en Neuenburg

C.J.M. van Berkel & G.A. Morel

Inleiding

In het weekend van 25 en 26 april 1987 werd de eerste excursie voor Vogeljaarlezers gehouden en wel naar de Duitse 'oerwoudrestanten' van Hasbruch en Neuenburg. Deze excursie is een groot succes geworden door de vele waarnemingen en, niet in de laatste plaats, door het mooie weer.

De excursie was georganiseerd om Vogeljaarlezers de gelegenheid te geven kennis te maken met enkele van de mooiste stukken bijna-natuurlijk bos van West-Europa en met name de vogelbevolking van die bossen. Het vorig jaar gingen wij er opnieuw naar toe en wel van 29 april tot en met 1 mei 1988. Omdat deze excursie weer een groot succes was gaan wij er dit jaar het weekend van 28 tot en met 30 april 1989 heen. Nadere inlichtingen: 070-808 464/890 098.

De tweede helft van april is voor een bezoek de optimale tijd. Zeer veel broedvogels, waaronder spechten, presenteren zich dan luidruchtig. Bomen en struiken hebben dan nog zo weinig bladeren dat de bijzondere vegetatiestructuur van deze bossen en de vogels goed te zien zijn. Bovendien is de soortenrijke voorjaarsflora in deze periode volop ontwikkeld.

Gebied

Voor lezers die nog onvoldoende op de hoogte zijn van het bijzondere karakter van beide bossen volgt hier een korte toelichting. In de literatuurlijst wordt verwezen naar verdere literatuur. Het hiernavolgende is ontleend aan Koop (1981).

Hasbruch

Het 'Urwald Hasbruch' bestaat uit twee gescheiden kernen van respectievelijk 6,1 ha en 9,4 ha, die vanaf circa 1870 niet meer beheerd worden.

De bosjes staan op tamelijk rijke bodem, die bestaat uit een 20 - 60 cm dikke laag zand op keileem. In de kernen van de reservaatgedeltes is de grondwaterstand 's zomers 30 - 60

cm diep, daarbuiten wat dieper.

De bossen behoren tot de rijkere typen, zoals:

- eiken-haagbeukbos op kalkrijke, vochtige bodem met een rijk gevarieerde begroeiing van struiken en kruiden.

- gierstgras - beukenbos op droge matig rijke bodem.

- goudveil - essenbos op natte bodem.

Het belangrijkste kenmerk van deze reservaatbossen is de grote variatie in structuur met allerlei soorten en leeftijden van bomen door elkaar en met de grote hoeveelheid dood hout zowel van staande als liggende bomen in allerlei stadia van verrotting.

Urwald Hasbruch: een interessant vogelgebied met Middelste Bonte Specht, Appelvink en Kortsnavelboomkrulper.

Foto: Jaap Taapken.

Urwald Hasbruch: de mooiste stukken bijna-natuurlijk bos van West-Europa en de vogelsoorten die hier thuishoren.
Foto: Jaap Taapken.

Neuenburg

Het 'Neuenburger Urwald' bestaat uit een kern van 25 ha. Het was vroeger een zogenaamd Hudewald, beweid bos, waar de beweiding in 1927 gestopt is. Hier zijn in 1947 op windworp-gaten Eiken ingeplant, terwijl in 1970 vijftig Beuken zijn geveld om Eiken vrij te stellen. De bedoeling daarvan was het Hudewald-karakter te handhaven.

De bodem bestaat er uit lemig zand van 40 - 120 cm dikte op keileem. De grondwaterstand fluctueert sterk maar is over het geheel genomen de laatste jaren lager geworden door ontwatering in de omgeving.

De vochtig-natte bostypen, zoals goudveil-essenbos, komen hier niet voor. Wel komen hier voor: eiken-haagbeukenbos, gierstgras-beukenbos en beuken-eikenbos, deze laatste op armere bodems.

Op veel plaatsen is de in Duitsland beschermde Hulst zeer algemeen. De structuur van de vegetatie is hier vergelijkbaar met Hasbruch, zij het wat minder uitbundig.

Relatie bosstructuur - broedvogelbevolking

Beide bossen worden gekenmerkt door een grote rijkdom aan vogels zowel in aantal soorten als aantallen per soort. Zeker naar Nederlandse maatstaven zijn er zeer veel Appelvinken, Bosuilen, Kleine en Grote Bonte Spechten, Holenduiven en Spreeuwen. Het

voorkomen van in Nederland vrijwel ontbrekende soorten als Middelste Bonte Specht en Kortsnavelboomkruiper maakt deze bossen zeer aantrekkelijk voor Nederlandse vogelaars.

In het hieronder volgende wordt wat dieper op het zo bijzondere aspect bosstructuur - broedvogels ingegaan. De gegevens zijn ontleend aan Opdam & Van Bladeren (1981), Van Dorp (1982), Philippona et al (1983) en Kleijn (1983).

Structuurkenmerken van bosvegetaties zijn van grote invloed op de diversiteit en dichtheid van de broedvogelbevolking. In andere loofbossen kunnen in verticale richting verschillende vegetatielagen onderscheiden worden zoals kruidlaag, struiklaag en (vaak meedere) boomkroonla(a)g(en). Deze verschillende lagen worden bevolkt door verschillende vogelsoorten.

Een toename van de variatie in de verticale vegetatie-opbouw gaat gepaard met een toename in broedvogelsoortenrijkdom. Bij een toenemende dichtheid van de struikvegetatie nemen zowel de soortenrijkdom als de totale aantallen broedende vogels toe. Naarmate een bos ouder wordt vallen meer bomen om waardoor open plekken ontstaan. Deze in oppervlakte variërende open plekken trekken weer soorten aan die juist de combinatie dicht bos plus open plekken nodig hebben. Zo neemt met deze grotere variatie in bosstructuur ook het aantal broedvogelsoorten én hun dichtheden toe.

Bij het ouder worden van het bos nemen de aantallen natuurlijke hopen, zoals gaten en spleten toe, evenals de totale stamoppervlakte. Deze factoren hebben een positieve invloed op het voorkomen van in hopen broedende vogelsoorten (onder andere diverse mezen, spechten, Boomklever, vliegenvangers, Spreeuw) en op stammen foeragerende soorten (onder andere spechten, boomkruipers, Boomklever, Holenduif, Gekraagde Roodstaart en Kleine Bonte Specht). Onderzoek dat in Hasbruch is verricht wees uit dat zeven vogelsoorten een voorkeur aan de dag legden voor de structuurrijke oerbospercellen, namelijk: Bonte en Grauwe Vliegenvanger, Spreeuw en Boomklever. Ook de Middelste Bonte Specht bereikt alleen hoge dichtheden in structuurrijke, extensief beheerde loofbossen met veel dood en zacht hout.

Vertrek en eerste dag

Het vertrek vond plaats om zes uur vrijdagmiddag 24 april 1987. Met twee busjes reed de groep (achttien personen, inclusief excursieleiders) naar het hotel nabij Hasbruch.

's Avonds werd afgesproken de volgende dag voor dag en dauw in het Urwald Hasbruch te zijn. Wij vertrokken in donker en zeer dichte mist, maar waren op tijd in het bos om de eerste vogels te horen. De mist was daar gelukkig veel minder dicht. Merel, Roodborst, Pimpelmees en Winterkoning lieten zich al

meteen luid en veelvuldig horen. Naarmate het merelgeluid minder werd hoorden wij steeds meer andere soorten. Fluits, Bonte Vliegenvanger, Koolmees, Houtduif, Fitis, Tijftjaf, Boomklever, Spreeuw, Zanglijster, ze waren er allemaal.

Al snel werden ook Appelvinken gehoord die in kleine groepjes veelvuldig, hun scherp klinkende roep uitend, door het bos vlogen. Wij konden ze vaak zien, zowel in de bomen als foeragerend op de grond. De opkomende zon zorgde daarbij voor overgetelijke waarnemingen van deze prachtige vogels.

Eén maal werd op een meter of vier hoogte in een boom een nest in aanbouw met bouwende Appelvinken ontdekt.

Iedere vogelaar wil bij een bezoek aan deze bossen de Middelste Bonte Specht zien. Deze soort is ook veel gezien bij het foerageren in de bomen en op de grond. Ook werd een paartje druk in de weer bij een nesthol waargenomen. Vooral het foerageren op de grond kon meermalen goed worden bekeken. Vaak betrof het dan enkele exemplaren in gezelschap van Grote Bonte Spechten die tussen dode bladeren, op stronken en stamvoeten naar voedsel zochten. In totaal werden zo'n acht tot tien verschillende individuen gezien. Opvallend is dat de spechten hier veel vaker op de grond voorkomen dan bij ons in Nederland.

Mooie waarnemingen werden nog gedaan van een Kortsnavelboomkruiper die ijverig nestmateriaal aanbracht in een spleet van een boom. Een Zwarte Specht liet zich uitgebreid bewonderen terwijl hij boven in een do-

de stam zichzelf zat op te poetsen. Voortdurend werden wij begeleid door Spreeuwen die hier de meest talrijke broedvogel is in de talloze holen in dode bomen.

Na de uren durende excursie volgde het ontbijt in het hotel. Daarna werd besloten een bezoek te brengen aan het Neuenburger Urwald. Wij kwamen om het middaguur aan bij dit bos. Op dit uur van de dag zijn de vogels minder uitbundig dan 's ochtends vroeg, maar dat heeft niet verhinderd dat vrijwel alle zangvogels en spechten die wij er konden verwachten, ook gezien zijn.

Vooral ook de Middelste Bonte Specht liet zich weer schitterend waarnemen. Bij een poel konden wij genieten van de aanblik van Grote Bonte en Middelste Bonte Spechten die er kwamen drinken of baden. Naast de vogels werd ook veel aandacht besteed aan het indrukwekkende bos en de uitbundig bloeiende flora van Bosanemoon, Klaverzuring, Sleutelbloemen en vele andere soorten. De dag werd besloten met een excursie naar de uiterwaarden van de Weser bij het dorpje Berne waar wij de net in bloei komende Kievitsbloemen konden bewonderen.

Tweede dag

De volgende dag vond geen vroege excursie meer plaats, maar werd na het ontbijt een bezoek gebracht aan Hasbruch. De vorige dag werd nog eens dunnetjes overgedaan met een groot aantal waarnemingen van allerlei soorten waaronder ook weer Appelvinken en Middelste Bonte Spechten. Daarnaast echter nam iedereen de gelegenheid waar om meer

In het voorjaar zijn de beken van Urwald Hasbruch sprookjesachtig omzoomd door vele bloeiende kruiden.

Foto: Jaap Taapken.

De tweede heift van april is voor een bezoek de optimale tijd.

Foto: Jaap Taapken.

aandacht te schenken aan de schitterende bloeiende voorjaarsflora met een overvloed van Slanke Sleutelbloem, Verspreidbladige Goudveil, Breed Longkruid, Bosanemoon, Gulden Boterbloem, Boszegge, Speenkruid, Muskuskruid, Bosgeelster, Kleine Maagdepalm, Kleine Veldkers, Witte Klaverzuring, Pinksterbloem, en nog niet bloeiende soorten als Overblijvend Bingelkruid, Lievevrouwe-bedstro, Gele Dovenetel en Dalkruid. Daarnaast werden er Rosse Woelmuizen gezien, een Vuursalamander en een Alpenwatersalamander. Na de lunch ving de terugtocht aan die ons met een kort uitstapje in het Borkener Paradis terug bracht naar Utrecht, waar wij om 21.00 uur aankwamen. Al met al was het een geslaagde excursie,

niet alleen vanwege de vele broedvogelwaarnemingen en het mooie weer maar ook omdat het voor iedereen die deze bossen bezoekt duidelijk is wat de invloed is van het beheer van nietsdoen in deze bossen op de vegetatie(structuur) en de daarmee samenhangende broedvogelstand. Daarmee zijn Hasbruch en Neuenburg, zo vlak over de Nederlandse grens gelegen, prachtige praktijkvoorbeelden:

1. waarvan wij in Nederland geen vergelijkbare voorbeelden kennen
2. waaraan wij in Nederland een voorbeeld kunnen nemen om door gerichte beheersmaatregelen in bepaalde bosreservaten in de toekomst wellicht iets vergelijkbaars tot stand te kunnen brengen.

■ Ir. C.J.M. van Berkel, Thebincklaan 14, 9462 PV Gasselte & drs. G.A. Morel, McKayware 88, 8014 RX Zwolle.

LITERATUUR:

- Dorp, D. van (1982):** De avifauna van enige landgoedbossen in het rivierengebied en de relatie met de vegetatie. Doct. verslag, K.U. Nijmegen, afd. Dieroecologie; RIN Leersum afd. landschapsecologie, 93 bladzijden.
- Kleijn, K. (1983):** Soortdifferentiatie bij spechten in relatie tot natuurlijke boselementen. Het Vogeljaar 31 (2) : 95 - 103.
- Koop, H. (1981):** Vegetatiestructuur en dynamiek van twee natuurlijke bossen: het Neuenburger en Hasbrucher Urwald. Pudoc, Wageningen, 112 bladzijden.
- Opdam, P. & G.J. Van Bladeren. (1981):** De vogelbevolking van beheerde en onbeheerde delen van het Forstamt Hasbruch (Oldenburgerland, BRD) in relatie tot de bosstructuur. RIN-rapport 81/2. Leersum, 32 bladzijden.
- Phillipona, J., J.T.R. Kalkhoven & P. Opdam (1983):** De betekenis van vegetatiekenmerken voor bosvogelgemeenschappen. Het Vogeljaar 21 (2) : 74-88 bladzijden.